

Хорхе Луис Борхес
ИСТОРИЈА НА ВЕЧНОСТА

БИБЛИОТЕКА – *ARS MAGNA*

Главен уредник
Филип Димевски

Наслов на оригиналот
Jorge Luis Borges, HISTORIA DE LA ETERNIDAD

Copyright © 1995, Maria Kodama
All rights reserved

Превод од шпански јазик
Ненад Велковски

Лектура
Ирена Ралева

Јазична редакција
Андреј Јованчевски

Компјутерска обработка
БЕГЕМОТ

Ликовно уредување
Бојан Димитријевиќ

© Сите права на изданието ги има – БЕГЕМОТ ДООЕЛ
Забрането е копирање, умножување и објавување на
делови или на целото издание во печатени или електронски
медиуми без писмено одобрение од издавачот.

Хорхе Луис Борхес

ИСТОРИЈА НА
ВЕЧНОСТА

Скопје, 2017

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	7
ИСТОРИЈА НА ВЕЧНОСТА	9
„КЕНИНГАР“	40
МЕТАФОРАТА	65
ДОКТРИНАТА ЗА ЦИКЛУСИТЕ	71
КРУЖНОТО ВРЕМЕ	86
ПРЕВЕДУВАЧИТЕ НА	
„ИЛЈАДА И ЕДНА НОЌ“	93
1. КАПЕТАН БАРТОН	93
2. ДОКТОР МАРДРУС	112
3. ЕНО ЛИТМАН	120
ДВЕ ЗАБЕЛЕШКИ	127
ПРИБЛИЖУВАЊЕТО ДО АЛ-МУТАСИМ	127
УМЕТНОСТ ЗА НАВРЕДУВАЊЕ	137

ПРЕДГОВОР

Малку ќе кажам за чудната „Историја на вечноста“, како што се наречени овие страници. На почетокот зборувам за платонската филозофија; во еден труд кој се стреми кон хронолошката строгост, поразумно ќе беше да почнам од хексаметрите на Парменид („ни било некогаш, ниту ќе биде, зашто е“). Не знам како можев формите на Платон да ги споредам со „неподвижни музејски експонати“ и како не разбрав, читајќи ги Шопенхауер и Еригуена, дека се живи, моќни и органски. Движењето, заземањето различни места во различни моменти, е непоимливо без времето; на ист начин е и неподвижноста, заземањето едно исто место во различни точки од времето. Како можев да не почувствувам дека вечноста, по која со љубов копнеее толку поети, е прекрасен трик што нè ослободува, макар

за многу кратко, од неподносливото угнетување на тоа што следува?

Додадов две статии што го надополнуваат или го поправаат текстот: „Метафората“, од 1952 година и „Кружното време“, од 1943 година.

Малку веројатниот или можеби непостоечкиот читател на „Кенингар“ може да го консултира прирачникот „Средновековни германски книжевности“, кои ги напишав со Марија Естер Васкес. Не сакам да не споменам две применети монографии: „Die Kenningar der Skalden“, Лајнциг, 1921 година, од Рудолф Мајснер и „Die Altenglischen Kenningar“, Хале, 1938 година, од Ерта Маркуарт.

„Приближувањето до Ал-Мутасим“ е од 1935 година; неодамна ја прочитав „The Sacred Fount“ (1901), чија главна тема е можеби аналогна. Нараторот, во деликатниот роман на Џејмс, истражува дали на Б му влијаат А или Ц; во „Приближувањето до Ал-Мутасим“, преку Б го претчувствува или го нагаѓа предалечното постоење на Ш, кого Б не го познава.

Заслугата или вината за воскреснувањето на овие страници сигурно нема да ја допре мојата карма, туку кармата на мојот дарешлив и упорен пријател Хосе Едмундо Клементе.

Х.Л.Б.

ИСТОРИЈА НА ВЕЧНОСТА

1

Во делот на *Енеадите* што тежнее да ја истражи и да ја дефинира природата на времето, се тврди дека е неопходно прво да се познава вечноста која, како што знаат сите, е модел и архетип на времето. Тоа прелиминарно предупредување, уште посериозно ако сметаме дека е искрено, се чини, ја уништува секоја надеж дека ќе се разбереме со човекот што го напишал. За нас проблем е времето, трепетлив проблем, можеби највиталниот од метафизиката; вечноста – игра или тегобна надеж. Читаме во *Тимај* од Платон дека времето е подвижна слика на вечноста; а тоа е само еден акорд кој никого не го оттргнува од убедувањето дека вечноста е слика, направена со суштината на времето. Таа слика, тој прост збор, збогатен од

човековите несогласувања, е она што имам намера да го раскажам.

Извртувајќи го методот на Плотин (единствен начин да се искористи), ќе почнам со споменување на мрачностите што се својствени за времето: метафизичка, природна мистерија, која веројатно ѝ претходи на вечноста, која е ќерка на луѓето. Една од тие мрачности, не најсложената, но најмалку убавата, е таа што нè спречува да ја одредиме насоката на времето. Дека тече од минатото кон иднината е општо верување, но не е најнелогично спротивното, ставеното во шпански стих од Мигел де Унамуно:

*Нокна реката на часовите тече
од својот извор што е вечното
утре...¹*

Обете се подеднакво веродостојни – и подеднакво не можат да се потврдат. Бредли ги негира двете и дава лична хипотеза: да се исклучи иднината, којашто е обичен производ на нашата надеж, и „сегашното“ да се сведе на агонијата на сегашниот момент што се распаѓа во минатото. Таа временска регресија обично им припаѓа на смалувачките или

¹ Схоластичкиот концепт за времето како течење на можното во сегашното е поврзан со оваа идеја. Споредете ги вечните предмети на Вајтхед, кои го сочинуваат „кралството на можноста“ и навлегуваат во времето (Авторот).

безживотни состојби, исто како што секоја енергичност ни изгледа дека се движи по иднината... Бредли ја негира иднината; една од филозофските школи во Индија ја негира сегашноста зашто ја смета за недофатна. „Портокалот само што не паднал од гранката или е веќе на земја“, тврдат тие чудни луѓе кои ги гледаат работите како поедноставни. „Никој не го гледа како паѓа.“

Времето предизвикува други тешкотии. Една, можеби најголемата, тешкотијата да се синхронизира индивидуалното време на секој човек со општото време на математиките, беше гласно извикана од неодамнешниот релативистички аларм и сите се сеќаваат на неа – или се сеќаваат дека се сеќавале до пред скоро време. (Мене ми се враќа во сеќавањето така, деформирана: ако е времето ментален процес, како можат да го споделуваат илјадници луѓе, па дури и само двајца различни луѓе?). Другата е посочена од Елејците: да се отфрли движењето. Може да се искаже со овие зборови: „Неможно е во осумстотини години време да помине рок од четиринаесет минути, зашто прво треба да поминат седум, а пред седум, три и пол минути, а пред три и пол, една минута и три четвртини, и така бесконечно, така што четиринаесетте минути никогаш не истекуваат.“ Расел го побива овој аргумент потврдувајќи ја реалноста, па дури и вулгарноста на бесконечните броеви, но кои се случуваат одеднаш, по дефиниција,

не како „краен“ термин на некој бесконечен нумерички систем. Тие абнормални броеви на Расел се добар предвесник на вечноста, која, исто така, не дозволува да биде дефинирана со нумерирање на нејзините делови.

Ниедна од разните вечности што ги испланирале луѓето – вечностите на номинализмот, таа на Иринеј, таа на Платон – не е механичко соединување на минатото, на сегашноста и на иднината. Тоа е едно поедноставно и поволшебно нешто: тоа е симултаноста на тие времиња. Заедничкиот јазик и тој зачудувачки речник *dont chaque édition fait regretter la précédente*, се чини не го знаат тоа, но така ја обмислиле метафизичарите. „Материите на душата се последователни, сега Сократ, а подоцна коњ – читам во петтата книга на *Енеадите* – секогаш нешто изолирано што се создава и илјадници што се губат; но Божествената интелигенција ги опфаќа заедно сите нешта. Минатото е во својата сегашност, исто како што е и иднината. Ништо не се случува во светот во кој опстојуваат сите нешта, мирни во среќата на својата состојба.“

Ќе почнам да размислувам за таа вечност од која потекнале следните. Вистина е дека Платон не ја започнува – во една посебна книга зборува за „старите и свети филозофи“ кои му претходеа – но извонредно го проширува и го резимира сето тоа што го замислиле претходниците. Дојсен го споредува тоа

со зајдисонцето: страстна и крајна светлина. Сите грчки сфаќања за вечноста се спојуваат во неговите книги, веќе отфрлени, веќе трагично украсени. Поради тоа го ставам пред Иринеј, кој ја подредува втората вечност: таа што е крунисана од трите различни, но неразбирливи личности.

Плотин со голема жестина вели: „Секое нешто на разбирливото небо е исто така небо, и така земјата е небо, како што се и животните, растенијата, луѓето и морето. Го очекуваат светот што не е зачат. Секој еден се гледа во другите. Нема ништо нејасно во тоа кралство. Ништо не е непробивно, ништо не е мрачно и светлината наоѓа светлина. Сите се насекаде и сè е сè. Секое нешто е сите нешта. Сонцето е сите ѕвезди, а секоја ѕвезда е сите ѕвезди и е сонцето. Никој не чекори таму како по туѓа земја.“ Тој едногласен свет, таа апотеоза на асимилацијата и на размената сè уште не е вечноста; тоа е граничното небо, нецелосно еманципирано за бројот и за просторот. На набљудувањето на вечноста, на светот на универзалните форми, упатува овој дел од петтата книга: „Луѓето коишто ги одушевува овој свет – неговата способност, неговата убавина, поредокот на неговото постојано движење, познатите или невидливите богови што одат по него, демоните, дрвјата и животните – нека ја кренат мислата до онаа Реалност, чија копија е сè. Ќе ги видите таму разбирливите форми, не со зајмена вечност,

туку вечни, и ќе го видите и нејзиниот капетан, чиста Интелигенција, и недофатливата Мудрост, и природната возраст на Хронос, чие име е Потполност. Сите бесмртни работи се во него. Секој интелект, секој бог и секоја душа. Сите места му се тука, каде ли оди? Тој е во среќата, зошто да се сели и да талка? На почетокот не му недостасувала оваа состојба и подоцна не ја добил. Во само една вечност нештата се негови: таа вечност, која времето ја имитира додека врти околу душата, секогаш дезертер од едно минато, секогаш лаком за една иднина.“

Повторените тврдења за плуралитет кои ги нудат претходните пасуси можат да не наведат на грешка. Идеалниот универзум во кој не кани Плотин е помалку студиозен за разноликоста отколку за потполноста; тоа е еден одбран репертоар, кој не толерира повторување и плеоназам. Тоа е неподвижниот и ужасен музеј на платонските архетипи. Не знам дали го виделе смртни очи (надвор од визионерската интуиција или кошмарот) или дали древниот Грк кој го смислил си го претставил некогаш, но претчувствувам нешто музејско кај него: тивок, монструозен и класифициран... Се работи за една лична имагинација, која не мора да ја има читателот; она што треба да се има е некоја општа вест за тие платонски архетипи или првични аргументи или идеи, кои ја населуваат и ја сочинуваат вечноста.

Една опсежна дискусија за платонскиот систем е невозможна овде, но не и некои предупредувања со пропедевтска намера. За нас, последната и цврста реалност на нештата е материјата – вртчките електрони што поминуваат свездени далечини во осаменоста на атомите; за способните да платонизираат – видот, формата. Во третата книга на *Енеидите* можеме да прочитаме дека материјата е нереална: таа е едноставна и шуплива пасивност што ги поприма универзалните форми како што би ги примило едно огледало; тие ја движат и ја населуваат без да ја променат. Нејзината потполност е токму потполноста на едно огледало, кое симулира дека е полно, а е празно; тоа е дух, кој дури и не исчезнува, зашто ја нема ни способноста да замре. Основното се формите. За нив, повторувајќи го Плотин, Педро Малон де Чаиде, многу подоцна, рекол: „Господ прави да изгледа како да имате еден осумаголен златен печат кој на еден дел има изгравирани лав; на другиот – коњ; на другиот – орел, и така на сите; и на едно парче восок да го втиснете лавот; на друго – орелот; на друго – коњот; точно е дека тоа што е на восокот се наоѓа на златото и можете да го втиснете само тоа што е изгравирани на него. Ама има една разлика: тоа што е на восокот е восок и вреди малку, но на златото е злато и вреди многу. Кај луѓето, овие совршености се ограничени и не многу вредни: кај Господ се од злато, тие се самиот

Господ.“ Оттаму можеме да заклучиме дека материјата не е ништо.

Тој критериум го сметаме за лош, па дури и за несфатлив, а сепак постојано го применуваме. Едно поглавје на Шопенхауер не е хартијата во канцелариите во Лајпциг, ниту печатот, ниту префинетостите и линиите на готскиот ракопис, ниту нижењето на звуците што го сочинуваат, па дури ни мислењето што го имаме за него; Миријам Хопкинс е направена од Миријам Хопкинс, не од азотни бази или минерали, хидрати на јаглерод, алкалоиди и неутрални масти, кои ја сочинуваат транзиторната супстанција на тој нежен сребрен спектар или разбирлива суштина на Холивуд. Тие илустрации или софизми на добра волја можат да не охрабрат да ја толерираме платонската теза. Ке ја формулираме вака: „Луѓето и предметите постојат онолку колку што се дел од видот што ги вклучува, што е нивната постојана реалност.“ Го барам најдобриот пример: една птица. Навиката на јата, идентитетот на цртите, древната поврзаност со изгрејсонцето и зајдисонцето, со почетокот на денот и неговиот крај, фактот дека се позабележливи за слухот отколку за видот – сето тоа не поттикнува да го признаеме приматот на видот и речиси совршената неважност на луѓето.² Китс, далеку од греш-

² Жив, син на Будниот, неверојатниот, метафизички Робинзон од романот на Ибн Туфејл, не сака да ги јаде плодовите и рибите што ги има во изоби-

ка, може да мисли дека славејот што го одушевува е истиот славеј што го слушнал Рут во житните полиња во Витлеем на Јуда; Стивенсон посочува само една птица што живее низ вековите: *славејот кој го проголтува времето*. Шопенхауер, страсниот и луциден Шопенхауер, дава ваква причина: чистата телесна актуелност во која живеат животните, нивното непознавање на смртта и на спомените. Потоа додава, не без насмевка: „Тој што ќе ме слушне како тврдам дека сивата мачка којашто сега игра во дворот е истата мачка што скокала и беснеела пред петстотини години, за мене ќе помисли што сака, но уште почудно лудило е да се замисли дека, во суштина, е друга мачка.“ И потоа: „Судбина и живот на лав сака лавството кое, гледано низ времето, е бесмртен лав кој се одржува со помош на бесконечната замена на луѓето, чија генерација и чија смрт се дел од пулсот на таа бесмртна фигура.“ А претходно: „Едно бесконечно траење му претходело на моето раѓање, што ли сум бил во меѓувреме? Метафизички, можеби би можел да си одговорам: »Јас секогаш сум бил јас; односно, сите кои рекле *јас* за тоа време, не биле никој друг, биле јас.«“

Претпоставувам дека вечното Лавство може да биде прифатено од мојот читател, кој

лие на неговиот остров и секогаш внимава ниеден вид да не исчезне и светот да остане посиромашен по негова вина (Авторот).

веројатно ќе почувствува огромно олеснување пред тој единствен Лав, умножен во огледалата на времето. Од концептот за вечното Човештво не го очекувам истото: знам дека нашето „јас“ го отфрла и дека повеќе сака да го истури без страв врз „јас“ на другите. Лош знак; Платон ни претставува многу посложени универзални форми. На пример, Асталството, или Разбирлив астал што е на небото: четвороножен архетип кого го следат, осудени на сонување и неуспех, сите столари на светот. (Не можам да ја одречам во целост: без еден идеален астал, немало да стигнеме до конкретни маси). На пример, Триаголството: геометриска фигура составена од три страни што не е во просторот и што не сака да се сведе на бидување рамностран, разностран или рамнокрак. (Не ја ни отфрлам; тоа е формата од книгите по геометрија). На пример: потребата, причината, одложувањето, односот, размислувањето, големината, поредокот, бавноста, положбата, изјавата, нередот. За тие удобности на мислата подигнати на форми веќе не знам што да мислам; мислам дека ниеден човек нема да може да ги насети без помош од смртта, од треската или од лудилото. Заборавив еден друг архетип што ги опфаќа сите и ги издигнува: вечноста, чија распарчена копија е времето.

Не знам дали на мојот читател му се потребни аргументи за да ја побие платонската доктрина. Можам да му понудам многу;

првиот архетип, некомпатибилното соединување на општи гласови и апстрактни гласови што живеат заедно *sans gêne* во светот; друг, резервираноста на нејзиниот изумител за процедурата што ја користат предметите за да бидат дел од универзалните форми; друг, претпоставката дека истите тие асептични архетипи се лишени од мешавина и разноликост. Не се нерешливи: тие се исто толку конфузни како суштествата на времето. Произведени според ликот на суштествата, ги повторуваат истите тие аномалии кои сакаат да ги решат. Лавството, да речеме, како би можело да нема надмоќ и црвенило, гривост и шепство? На ова прашање нема одговор и не може да има: од терминот *лавство* да не очекуваме доблест која е многу посупериорна од таа што ја има зборот без суфиксот.³

³ Не сакам да се збогувам од платонизмот (што изгледа премногу студено) без да ја дадам оваа забелешка, со надеж дека ќе ја продолжите и ќе ја оправдате: „Општото може да биде посилено од конкретното.“ Не недостигаат илустративни примери. Кога бев мал и одев на летување на север од провинцијата, тркалезната рамнина и луѓето што пиеја *mate* во кујната ме интересираа, но мојата среќа беше огромна кога дознав дека таа тркалезност е „пампа“, а тие мажи „гаучи.“ Исто така, имагинативното во кое се вљубува човекот. Општото (повтореното име, типот, татковината, убавата судбина што му ја дава) има примат над индивидуалните карактерни црти, *кои се толерираат во поглед на претходното.*

Се враќам на вечноста на Плотин. Петтата книга на *Енеадите* вклучува еден многу општ попис на деловите што ја сочинуваат. Правдата е таму, исто како и броевите (до кој?) и доблестите и делата и движењето, но не грешките и клеветите, кои се болести на една материја во која дегенерирала некоја форма. Не во поглед на тоа што е мелодија, туку во поглед на тоа што е хармонија и што е ритам, музиката е таму. Од патологијата и земјоделството нема архетипи, зашто не се споменати. Исклучени се, исто така, и финансиите, стратегијата, реториката и уметноста на владеењето – иако, во времето, делумно потекнуваат од убавината и од бројот. Нема луѓе, не постои една првична форма на Сократ, па дури ни на Високиот човек или на Царот; постои, општо, Човекот. Напротив, сите геометриски фигури се таму. Од боите

Екстремниот пример, примерот за човек кој се вљубува од слушање, е многу застапен во персиската и арапската книжевност. Да се слушне описот на една кралица – косата слична на ноќите на одделувањето и емигрирањето, ама лицето како денот на уживањето, градите како топки од мермер што им даваат светлина на месечините, одот што ги засрамува антилопите и предизвикува тага кај врбите, широките колкови што ѝ пречат да застане на нозе, стапалата тенки како врв на копје – и да се вљуби во неа човек до смиреност и смрт е една од традиционалните теми во *Илјада* и *една ноќ*. Прочитајте ја приказната за Бадрбасим, синот на Шахриман, или приказната за Ибрахим и Јамила (Авторот).

се само основните: во таа вечност нема пепелава ни пурпурна ни зелена. Во редослед од помало кон поголемо, нејзините најстари архетипи се овие: разликата, еднаквоста, движењето, смиреноста и битието.

Разгледавме една вечност што е посиромашна од светот. Ни останува да видиме како ја прифатила нашата црква и ѝ дала тек што е поголем од тековите што ги носат годините.

2

Најдобриот документ за првата вечност е петтата книга од *Енеадите*; тоа е документот од втората или христијанската, единаесеттата, книга од *Исповедите* на Свети Августин. Првата не може да се разбере надвор од платонската теза; втората, без професионалната мистерија на Тројството и без дискусиите поттикнати од судбината и прекорот. Петстотини страници не би можеле да ја исцрпат темата: се надевам дека овие две или три нема да бидат премногу.

Може да се тврди, со доволна веројатност за грешка, дека „нашата“ вечност била наредена неколку години по хроничната цревна болест што го убила Марко Аврелиј и дека местото на таа драматична наредба било амфитеатарот во Фурвиер, кој претходно се викал *Forum vetus*, и кој во сегашноста е славен по жичницата и по базиликата. Наспроти